

УДК 341.64+341.384+339.726.5]:355.01(470:477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2025/1.129-6>

Дарина КРАВЧУК, д-р філософії (право), асист.
ORCID ID: 0000-0003-4475-7198
e-mail: darynakravchuk@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Олександра СИМОНОВА, студ.
ORCID ID: 0009-0009-9712-1012
e-mail: aleksandrasimonova327@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ "ALTER EGO" У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Вступ. Дослідження базується на необхідності розв'язання складних правових проблем, пов'язаних із застосуванням принципу alter ego ("друге я") у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією Російської Федерації проти України. Актуальність такого аналізу визначається у потребі висвітлення принципу alter ego задля його ефективного й належного застосування національними та міжнародними судами у справах про стягнення збитків із Росії в умовах збройної агресії. Метою дослідження є наголосити на актуальних підходах до розуміння поняття принципу alter ego, на формуванні належного тесту на alter ego задля доведення обґрунтованості його застосування у справах про стягнення збитків із Російської Федерації через воєнні дії на території України.

Методи. Стаття заснована на національній і міжнародній судовій практиці, правовій доктрині з використанням порівняльно-правового підходу, формально-логічних методів, а також методів аналізу, дедукції та узагальнення.

Результати. Досліджено проблеми застосування принципу alter ego шляхом аналізу національної і міжнародної судової практики, аналізу належного застосування критеріїв задля проведення тесту на alter ego у справах про відшкодування шкоди в умовах воєнного стану внаслідок збройної агресії, бойових дій, терористичних актів, вчинених Російською Федерацією.

Висновки. Розглянуто основні проблемні аспекти застосування принципу alter ego задля залучення до відповідальності держави-агресора через її державні підприємства, банки та інші юридичні особи, що фактично контролюються або фінансуються Російською Федерацією. Акцентовано увагу на необхідності доведення правового зв'язку між такими суб'єктами й державою-агресором для обґрунтування їхньої відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок збройної агресії. Проаналізовано проблеми доведення наявності складу цивільного правопорушення, включно з причинно-наслідковим зв'язком між діями суб'єктів, що діють як alter ego держави-агресора, і завданою шкодою. Визначено підходи до збирання та оцінювання доказів, необхідних для обґрунтування відповідальності таких суб'єктів, зокрема використання міжнародних стандартів доказування та судової практики національних і міжнародних судів. Ураховуючи останні зміни в законодавстві України та міжнародну практику, сформовано практичні рекомендації щодо ефективного застосування принципу alter ego у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ.

Ключові слова: принцип alter ego, відшкодування шкоди, тест на alter ego.

Вступ

Передумови. Російська Федерація, розпочавши 24 лютого 2022 року повномасштабну збройну агресію проти України, завдала численної шкоди українському населенню, що й обумовлює необхідність притягнення держави-агресора до неминучої відповідальності. Одним із потенційних варіантів відшкодування завданих агресором збитків є застосування принципу alter ego.

Принцип alter ego відіграє ключову роль у правовому механізмі залучення до відповідальності держави-агресора через контрольовані нею юридичні особи, що є особливо актуальним в умовах збройного конфлікту та правової невизначеності. Його застосування сприяє ефективному захисту прав постраждалих осіб, дозволяючи розширити коло суб'єктів, відповідальних за заподіяну шкоду. В умовах збройної агресії питання юридичної відповідальності держави-агресора та її alter ego набуває особливого значення, оскільки традиційні механізми відшкодування шкоди можуть бути обмежені або ускладнені. Розуміння та правильне застосування цього принципу є критично важливими для забезпечення справедливого відшкодування завданої шкоди та створення прецедентів, що встановлюють реальні можливості для відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ.

Актуальність. Наукові дослідження на тему застосування принципу alter ego відіграють важливу роль у вдосконаленні механізмів залучення до відповідальності

держави-агресора через контрольовані нею юридичні особи. Ураховуючи сучасні виклики, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України, необхідність детального аналізу та практичного застосування цього принципу набуває особливої значущості. Незважаючи на те, що в міжнародному праві принцип alter ego застосовується для подолання юридичних бар'єрів у притягненні держав до відповідальності через їхні дочірні або афілійовані структури, його використання в контексті відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, залишається недостатньо дослідженим. Це ускладнює реалізацію прав потерпілих осіб і підприємств на справедливе відшкодування завданої шкоди. Зважаючи на це, подальші наукові дослідження у сфері застосування принципу alter ego сприятимуть формуванню ефективних правових механізмів для забезпечення справедливості та притягнення до відповідальності всіх осіб і структур, які сприяють агресивним діям держави-окупанта.

Мета та завдання дослідження. Метою цього дослідження є висвітлення актуальних проблем застосування принципу alter ego у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією Російської Федерації проти України. Дослідження зосереджується на аналізі правових підходів до визначення цього принципу в національному та міжнародному праві, виокремлюючи його теоретичні та практичні аспекти. Особливу увагу приділено національній і міжнародній судовій практиці,

© Кравчук Дарина, Симонова Олександра, 2025

яка визначає критерії та умови застосування принципу *alter ego*. Одним із завдань дослідження є вивчення порядку застосування тесту на *alter ego* задля притягнення до відповідальності окремої юридичної особи за борги держави.

Методи

Стаття заснована на національній і міжнародній судовій практиці та правовій доктрині. Робота ґрунтується на порівняльно-правовому, формально-логічному методах, а також методах аналізу, дедукції та узагальнення.

Результати

До питання розуміння принципу *alter ego*.

У правовій доктрині *alter ego* часто використовується як обґрунтування для "відкривання" корпоративної завіси та покладання особистої відповідальності на власника бізнесу. Це відбувається, коли суддя вважає, що між власником і суб'єктом господарювання не існує достатнього відокремлення. У таких випадках компанія не є самостійним суб'єктом господарювання, а лише *alter ego* власника.

Установлення відсутності відмінностей між власником і його юридичною особою саме по собі не є достатньою підставою для автоматичного покладення відповідальності на власника. Для притягнення його до персональної відповідальності суди аналізують наявність додаткових правопорушень, що свідчать про зловживання корпоративною завісою.

У більшості випадків суди посилаються на такі чотири причини для "відкривання" корпоративної завіси: шахрайство; недостатня фінансова стабільність; переплетення бізнесу та фінансів компанії і власника; наявність *alter ego*.

Майже в кожному випадку недостатня фінансова забезпеченість компанії сама по собі не є достатнім виправданням для "відкривання" корпоративної завіси. Однак у поєднанні з іншими причинами (особливо шахрайством) суди часто проникають крізь таку завісу.

Для того, щоб визнати юридичну особу *alter ego* її власника, суди беруть до уваги цілу низку факторів. Слід зазначити, що суб'єкт господарювання може бути *alter ego* іншого суб'єкта господарювання, наприклад у випадках, коли одна компанія володіє та управляє іншою (*Alter Ego Doctrine*, 2016).

Аналізуючи судову практику України в контексті застосування принципу *alter ego*, можна дійти висновку, що національні суди почали застосовувати доктрину *alter ego* із середини 2010-х років до приватних компаній. Це означало, що якщо суд установлював, що фактичний контроль над компанією здійснює інша особа або група осіб, він міг покласти відповідальність за зобов'язання компанії на цих осіб. Зокрема, доктрина *alter ego* була застосована Верховним судом (Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 17.06.2020 року у справі № 826/11415/16; Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 30.06.2021 року у справі №916/1914/20; Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 04.08.2021 року у справі №910/10900/19; Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 15.06.2022 року у справі №905/671/19).

Однак зростання економічної інтеграції та глобалізації призвело до збільшення кількості спорів, пов'язаних з іноземними компаніями. Проте застосування цієї доктрини щодо юридичних осіб, створених іноземною державою, має свою специфіку. Це вимагало від судів розроблення нових підходів до застосування принципу *alter ego* в таких випадках.

З огляду на вищезазначене, суди почали застосовувати принцип *alter ego* та приспуджувати корпоративну завісу не тільки у випадку приватних осіб і власників, а й у випадку юридичних осіб щодо держави, тобто принцип *alter ego* почали застосовувати в ситуаціях, коли юридична особа фактично виконує функції держави, державного органу або іншої публічної установи. Також органами держави можуть бути визнані не тільки ті організації, які мають відповідний статус у національному праві держави-боржника, а й, за певних умов, державні компанії.

Відповідно, якщо Суд визнає, що юридична особа є *alter ego* держави або іншого публічного органу, це може мати наслідок у вигляді відповідальності за борги держави, а саме: на майно юридичної особи може бути звернено стягнення за боргами держави або іншого публічного органу.

Якщо юридична особа фактично виконує функції державного органу, тобто є *alter ego* такої держави, то на майно, формально належне такій юридичній особі, може бути звернуто стягнення за боргами держави. У таких випадках суд нехтує формальною відокремленістю майна цієї юридичної особи від майна держави.

Застосування принципу *alter ego* національними судами України. Окремої уваги потребує аналіз судової практики України в контексті належного застосування принципу *alter ego* та розуміння мотивів, якими керуються суди при визнанні наявності зазначеного принципу між державою та її окремими юридичними особами. Зокрема, важливо дослідити, яким чином окремі юридичні особи держави-агресора можуть притягуватися до відповідальності за борги Російської Федерації в контексті збройної агресії проти України.

Особливості застосування доктрини *alter ego* до юридичних осіб, створених іноземною державою, не порушувалися в українському суді до розгляду у 2020 році справи №910/4210/20, рішення Верховного Суду у якій стало основоположним із цього питання.

У зазначеній справі низка інвесторів намагалися виконати міжнародне арбітражне рішення, винесене проти Росії, щодо акцій українського банку, частка якого належала державному російському інвестиційному банку (далі ВЕБ), на тій підставі, що ВЕБ є *alter ego* Російської Федерації. ВЕБ оскаржив спроби інвесторів в українському суді. Суд першої інстанції відхилив заперечення ВЕБ, постановивши, що, виходячи з наявних доказів, ВЕБ фактично є *alter ego* Росії, тому суд має ігнорувати формальне відокремлення активів ВЕБ від активів Росії, і борг Російської Федерації може бути стягнутий з активів ВЕБ. Зрештою рішення було оскаржено до Верховного Суду України.

Постановою від 20 липня 2022 року Верховний Суд погодився із судом першої інстанції, хоча й із дещо відмінним мотивуванням. Загалом тест, установлений Верховним Судом у цій справі, відповідав судовій практиці ЄСПЛ з цього питання.

Щодо юридичного статусу компанії, за національним законодавством Верховний Суд зазначив, що "Загально-визнаним є те, що держава несе відповідальність за дії державних органів, [і що] її органи, навіть якщо вони є формально окремими юридичними особами, несуть відповідальність за дії та борги держави. Тоді як державні компанії, які є окремими юридичними особами, не несуть відповідальності за боргами держави. Водночас, органами держави можуть бути визнані не тільки ті організації, які мають відповідний статус у національному праві держави-боржника, а й, за певних

умов, державні компанії". Застосовуючи цей критерій тесту в розглядуваній справі, Верховний Суд визнав достатнім лише зазначити, що ВЕБ є "державною корпорацією, створеною Російською Федерацією".

Що стосується характеру діяльності компанії, то Верховний Суд постановив, що "якщо юридична особа фактично виконує функції державного органу, тобто є *alter ego* ("другим я") такої держави, то на майно, формально належне такій юридичній особі, може бути звернене стягнення за боргами держави (суд не бере до уваги формальну відокремленість майна цієї юридичної особи від майна держави)".

Зокрема, урахуванню підлягають такі критерії: чи утворена компанія для виконання комерційних цілей; чи виконує компанія функції, притаманні державним органам (тобто здійснює публічну функцію, не характерну для приватних осіб); чи провадить така компанія інші види діяльності та чи є вони основними /самостійними або мають допоміжний характер до виконання нею публічної функції; яким є ступінь контролю з боку держави; чи відокремлене майно компанії від майна держави.

Застосовували раніше згадані критерії до ВЕБ, Верховний Суд постановив: "виходячи з формулювань закону, згідно з яким ВЕБ було створено та функціонувало, ВЕБ переслідував цілі, поставлені Російською Федерацією щодо забезпечення соціально-економічного розвитку Росії; ВЕБ мав право займатися комерційною діяльністю лише тією мірою, якою вона служила цим цілям; ВЕБ діяв як виключний агент уряду щодо зовнішнього боргу Росії, і його функції включали ті, що, як правило, виконувалися міністерством фінансів або центральним банком; відповідно, функції ВЕБ були аналогічні функціям, які виконували державні органи, а тому ВЕБ слід вважати органом Російської Федерації".

Що стосується обсягу державної власності, а також обсягу державного нагляду й контролю, Верховний Суд зазначив, що питання "який ступінь контролю з боку держави" є одним із "критеріїв, [які] слід враховувати", хоча й не уточнив далі цю частину тесту. Застосовуючи цей критерій, Верховний Суд зазначив, що, виходячи виключно з положень закону, за яким створено та функціонує ВЕБ, "уряд РФ фактично розглядає [ВЕБ] як підпорядкований уряду орган, а не самостійну юридичну особу, яка на власний розсуд і ризик займається підприємницькою діяльністю".

На підставі вищенаведеного застосування тесту до обставин справи Верховний Суд постановив, що ВЕБ "по суті є органом Російської Федерації, оскільки виконує цілі, функції та завдання, притаманні державним органам, знаходиться під щільним контролем Російської Федерації настільки, що є її *alter ego* ("другим я"), і майном якого держава розпоряджається як своїм. Відповідно... на майно [ВЕБ], яке знаходиться на території України, може бути звернено стягнення за боргами Російської Федерації." (Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 20.07.2022 року у справі № 910/4210/20).

Аналогічної позиції також дотримувався Господарський суд Запорізької області у його рішенні від 27.08.2024 року у справі № 908/1955/22(908/1654/24), у якій велику енергетичну компанію було визнано *alter ego* Російської Федерації (Рішення Господарського суду Запорізької області від 27.08.2024 року у справі №908/1955/22(908/1654/24)).

Отже, як вбачається з вищезазначеного, національні суди активно застосовують принцип *alter ego* у своїй

практиці задля запобігання зловживанням корпоративною завісою, забезпечення справедливості у вирішенні спорів, а також притягнення до відповідальності осіб, які фактично контролюють діяльність інших юридичних осіб, але використовують їх як інструмент для ухилення від зобов'язань або вчинення правопорушень.

Застосування принципу *alter ego* ЄСПЛ. Практика розгляду справ Європейським судом з прав людини відіграє суттєву роль у формуванні правових підходів до вирішення справ, пов'язаних із порушенням прав людини, а також сприяє поглибленню розуміння цих прав громадянами країн, що є учасниками Конвенції.

Позицію ЄСПЛ щодо використання принципу *alter ego* пропонуємо проаналізувати на прикладі справ *LISEYTSEVA AND MASLOV V. RUSSIA* та *ALIŠIĆ AND OTHERS V BOSNIA AND HERZEGOVYNA, CROATIA, SERBIA, SLOVENIA AND THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA*.

LISEYTSEVA AND MASLOV V. RUSSIA. 3 обставин справи вбачається наступне:

Позивачі, Лісейцева та Маслов, звернулися до ЄСПЛ через тривалу невиплату заробітної плати підприємствами, які раніше були державними /мали значний державний контроль. Хоча підприємства мали заборгованість перед працівниками, держава не визнавала своєї відповідальності за ці борги.

ЄСПЛ розглянув можливість застосування принципу *alter ego* для встановлення відповідальності держави за дії цих підприємств, якщо вони фактично функціонували як продовження державних структур. Суд звернув увагу на такі ключові аспекти:

"Що стосується юридичного статусу компанії згідно з національним законодавством [тобто пункт [1] тесту], [ЄСПЛ] послідовно підходив до того, що цей статус, яким би важливим він не був, не є вирішальним для визначення відповідальності держави... Справді, кілька разів [ЄСПЛ] визнавав державу відповідальною за борги компаній незалежно від їх формальної класифікації за національним законодавством".

Що стосується характеру діяльності компанії та контексту діяльності [тобто пункти [2] та [3] тесту], ЄСПЛ зазначив, що "Фактори, які беруться до уваги Судом, включають права, надані компанії, тобто те, чи ці права, як правило, зберігаються за державними органами..., характер її діяльності, тобто чи здійснює юридична особа публічну функцію або є типовим бізнесом, а також контекст, в якому вона здійснюється. Наприклад, Суд встановив, що юридичні особи можуть вважатися "урядовими організаціями", якщо вони виконують певні державні обов'язки під наглядом державних органів...".

Крім того, ЄСПЛ "також бере до уваги ступінь державної власності, а також ступінь державного нагляду та контролю, а також контроль над активами компанії [тобто пункти [4] і [5] тесту]. У низці українських справ [ЄСПЛ] розглядав питання про те, чи належали державі більшість акцій, чи всі акції, таким чином, щоб підприємство повністю залежало від держави, контролювалося та управлялося ним. У справі Р. Качапора та інших [ЄСПЛ] встановив, що компанія-боржник належала холдинговій компанії, яка переважно складалася із соціального капіталу, і що вона, відповідно, перебувала під пильним контролем Агентства приватизації, яке є державним органом, а також уряду".

Що стосується відокремлення майна компанії від власності держави, то ЄСПЛ включив це питання в операційну незалежність компанії [тобто пункт [5] тесту],

зазначивши, що "в справі Cooperativa Agricola... [ЄСПЛ] зазначив, що держава здійснювала значний контроль над активами компанії".

ЄСПЛ постановив, що Росія має нести відповідальність за невикладену заробітну плату, оскільки ці підприємства діяли фактично як державні установи. Держава, хоч і формально не була роботодавцем, контролювала підприємства до такої міри, що їхні фінансові зобов'язання мали вважатися обов'язками держави.

Аналізуючи цю справу, можна дійти висновку, що вона демонструє, як принцип alter ego може використовуватися для захисту прав працівників та інших осіб, які мають фінансові вимоги до організацій, що перебувають під державним контролем. Це рішення показує, що держава не може уникати відповідальності за свої зобов'язання, формально дистанціюючись від підприємств, які вона фактично контролює (European Court of Human Rights. Case LISEYTSOVA AND MASLOV V. RUSSIA 09.10.2014).

ALIŠIĆ AND OTHERS V. BOSNIA AND HERZEGOVYNA, CROATIA, SERBIA, SLOVENIA AND THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA.

З обставин справи вбачається таке. У справі Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглянув ситуацію із вкладниками, які постраждали через розвал колишньої Югославії. Основне питання полягало в тому, хто несе відповідальність за неповернені депозити, що залишилися на рахунках ощадних банків після розпаду Югославії.

У цій справі позивачі стверджували, що кілька держав-спадкоємців колишньої Югославії мають нести відповідальність за втрачені вклади, оскільки ці банки фактично контролювалися державою (у цьому разі новими державами, що виникли після розпаду Югославії). Суд мав визначити, чи можна вважати ці держави відповідальними за дії банків так, начебто ці держави діяли через банки як через своє alter ego.

Суд застосував принцип alter ego для аналізу, чи перебували банки під фактичним контролем нових держав і чи можна було вважати їхні дії діями держав. При цьому ЄСПЛ звернув увагу на таке:

Контроль з боку держави. Суд вивчив, чи контролювали держави фінансову діяльність банків та їхнє управління. У цьому випадку банки були тісно пов'язані з державними структурами, а рішення щодо них часто ухвалювалися на державному рівні.

Неможливість відновлення вкладів без участі держав. Вкладники не могли повернути свої гроші через рішення, ухвалені урядами держав-спадкоємців, тобто відповідальність за депозити, на думку суду, мала лежати на відповідних державах.

Звертаючи увагу на вищевикладені критерії, Суд постановив, що деякі держави-спадкоємці (зокрема Сербія та Словенія) несуть відповідальність за неповернені депозити, оскільки вони фактично контролювали відповідні банки та їхню політику. Цей контроль був настільки тісним, що банки можна було розглядати як alter ego цих держав. Таким чином, держави були визнані відповідальними за порушення права на власність позивачів, закріпленого у статті 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини (European Court of Human Rights. Case ALIŠIĆ AND OTHERS V. BOSNIA AND HERZEGOVYNA, CROATIA, SERBIA, SLOVENIA AND THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA 17.10.2011).

Отже, з вищезазначеного вбачається, що не тільки національні суди, а й міжнародні інстанції активно застосовують принцип alter ego у своїх рішеннях. Також, проаналізувавши зазначені справи, можна дійти висновку, що при розгляді справ та ухвалення судами рішень для визначення, чи має місце застосування принципу alter ego, здійснюється тест на безпосередньо alter ego за чіткими критеріями.

Тест на alter ego. Тестом на alter ego називають, по суті, критерії, які застосовують ЄСПЛ і національні суди для того, щоб перевірити, чи дійсно приватна компанія є alter ego держави й чи може вона нести відповідальність за дії держави й завдану нею шкоду, зокрема у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією Російської Федерації проти України.

Критерії, за якими проводиться тест на alter ego: правовий статус компанії згідно з національним законодавством, зокрема спеціальний порядок створення та функціонування; інституційна незалежність компанії (у т. ч. ступінь державної власності); характер діяльності компанії та контекст її діяльності, зокрема, чи створені вони з комерційною метою та чи виконують конкретні державні функції під наглядом державних органів; операційна незалежність компанії, тобто ступінь державного нагляду і контролю при виконанні вищезазначених функцій, а також контроль держави над її активами; відокремлення майна компанії від власності держави. Необхідно ігнорувати формальне відокремлення майна, якщо встановлено, що фактично "держава розпоряджається [майном компанії] як своїм" або "суттєво контролює" його.

При цьому як ЄСПЛ, так і Верховний Суд при застосуванні вищезазначених критеріїв установили, що жоден із них не є "визначальним" сам по собі.

Пропонуємо детальніше проаналізувати кожен критерій тесту на alter ego окремо.

1. Правовий статус компанії згідно з національним законодавством, зокрема спеціальний порядок створення та функціонування.

Змоделюємо ситуацію, у якій державна корпоративна група, створена з метою контролю над стратегічними галузями економіки, об'єднує в собі низку взаємопов'язаних компаній. Ця група, підпорядкована державним органам, функціонує в особливому правовому режимі, який надає їй значні повноваження та привілеї.

Основна компанія групи є найбільшим активом держави й виконує роль стратегічного постачальника, оператора й інвестора. Окрім неї, до складу групи входять фінансові та інвестиційні структури, які повністю контролюються державою і діють в її інтересах. У такому випадку, незважаючи на формальну юридичну самостійність кожної компанії, усі вони тісно взаємодіють між собою і є частиною єдиної державної корпоративної структури. Така організаційна модель дозволяє державі ефективно управляти стратегічними активами й забезпечувати стабільність економіки.

Отже, за критерієм тесту, що стосується правового статусу, така юридична особа повністю підпадає під поняття alter ego.

2. Інституційна незалежність компанії (у т. ч. ступінь державної власності).

Держава є власником контрольного пакету акцій великої енергетичної компанії. Цей факт закріплений у спеціальному законі, який гарантує постійний державний контроль над компанією. Крім того, держава як мажоритарний акціонер володіє 100 % акцій фінансової структури та іншої компанії, яка повністю контролюється

цією фінансовою структурою. Таким чином, держава здійснює прямий і опосередкований контроль над усіма цими компаніями. Завдяки такому розподілу власності держава має повну владу над прийняттям рішень у цих компаніях, включаючи стратегічні й операційні питання. Це дозволяє державі впливати на діяльність компаній, навіть якщо такі рішення можуть бути несприятливими для їхнього розвитку.

Отже, за критерієм тесту, що стосується інституційної незалежності, компанія повністю підпадає під поняття *alter ego*.

3. Характер діяльності компанії та контекст її діяльності, зокрема, чи створені вони з комерційною метою і чи виконують конкретні державні функції під наглядом державних органів.

Державна корпоративна група, створена для контролю над стратегічними галузями економіки, об'єднує взаємопов'язані компанії та діє в особливому правовому режимі. Її діяльність спрямована на виконання державних завдань, таких як управління критичною інфраструктурою та реалізація стратегічних проєктів. Група підпорядкована державним органам, а її рішення ухвалюються з урахуванням державних інтересів. Вона отримує державне фінансування, преференції і діє поза стандартними ринковими умовами, що свідчить про її інтеграцію в державний механізм.

Таким чином, якщо компанія функціонує в особливому режимі, підконтрольна державі та виконує її завдання, то вона може вважатися її *alter ego*, що впливає на її юридичний статус і відповідальність. За критерієм тесту, що стосується характеру та контексту діяльності, компанія повністю підпадає під поняття *alter ego*.

4. Операційна незалежність компанії, тобто ступінь державного нагляду і контролю при виконанні вищезазначених функцій, а також контроль держави над її активами.

Велика енергетична компанія систематично використовується державою для досягнення її політичних цілей як усередині країни, так і за її межами. Компанія перебуває під суворим контролем держави й виконує функції, спрямовані на реалізацію політичних інтересів. Історія діяльності компанії демонструє, що її основною метою є не стільки отримання прибутку, скільки виконання державних завдань. Зокрема, компанія використовувалася для досягнення політичних цілей під час збройних конфліктів, а також для надання економічних преференцій союзникам держави. Керівництво держави безпосередньо втручалось у комерційні переговори компанії, установлюючи ціни на товари й послуги на рівні, що був явно не вигідний для компанії, але відповідав політичним інтересам держави.

Отже, за критеріями тесту, що стосується оперативної незалежності, компанія повністю підпадає під поняття *alter ego*.

5. Щодо відокремлення майна компанії від власності держави.

Незважаючи на формальне відокремлення активів великої енергетичної компанії від держави, фактично ситуація виглядає інакше. Держава, приймаючи рішення, які суперечать комерційним інтересам компанії, але відповідають її політичним цілям, демонструє повний контроль над активами компанії та її дочірніх структур. Це означає, що держава фактично використовує ці активи як свої власні. Крім того, значна частина активів компанії є невід'ємною частиною критичної інфраструктури держави й підлягає особливому режиму управління. Це означає, що держава має додаткові повноваження щодо розпорядження цими активами, тобто

поділ власності між державою і компанією є формальним. Насправді держава здійснює фактичний контроль над усіма активами компанії та її дочірніх структур.

Отже, за критеріями тесту, що стосується відокремленості майна компанії від власності держави, компанія повністю підпадає під поняття *alter ego*.

При цьому як ЄСПЛ, так і Верховний Суд при застосуванні вищезазначених критеріїв зазначили, що жоден із них не є "визначальним" сам по собі, а має застосовуватися в сукупності з іншими.

Дискусія і висновки

З огляду на значну кількість порушень, що обумовлюють актуальність цього дослідження, у статті здійснено аналіз застосування принципу *alter ego* у справах щодо відшкодування шкоди, завданої збройною агресією Російської Федерації проти України. Особливу увагу приділено необхідності застосування тесту на *alter ego* для встановлення відповідальності фактичних вигодоодержувачів, які здійснюють контроль над юридичними особами та використовують корпоративну завісу для ухилення від виконання зобов'язань.

Наголошено на тому, що суди активно застосовують принцип *alter ego*. Такий принцип застосовується, коли держава не лише формально контролює організацію, але й фактично впливає на її дії. Важливо довести, що дії цієї організації можна вважати діями держави.

Доведено, що ефективне застосування тесту на *alter ego* потребує встановлення ключових елементів: наявності фактичного контролю над юридичною особою, зловживання корпоративною правосуб'єктністю, а також існування причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю відповідної юридичної особи та завданою шкодою. Акцентовано увагу на проблемних аспектах доведення цих обставин у судовій практиці, що потребує ретельного збирання доказів і належного юридичного обґрунтування позовних вимог. Зроблено висновок, що не існує єдиного критерію, який би визначав наявність принципу *alter ego*, усі наявні обставини слід аналізувати в комплексі.

У межах дослідження проаналізовано міжнародний досвід застосування принципу *alter ego* та перспективи його імплементації в українську правозастосовчу практику щодо відшкодування збитків, спричинених військовими діями.

Узагальнюючи, зроблено висновок, що тест на *alter ego* є дієвим інструментом для ідентифікації реальних суб'єктів відповідальності за завдану шкоду. Його застосування у справах щодо відшкодування шкоди, спричинених повномасштабною збройною агресією Російської Федерації, є необхідним для реального відшкодування. Це дозволяє мати можливість дійсно виконати рішення суду про відшкодування завданої шкоди за рахунок майна формально окремих юридичних осіб, які фактично є *alter ego* заподіювача такої шкоди.

Ураховуючи актуальність досліджуваної проблематики, її подальше опрацювання має вагоме значення для правозастосовної практики України й потребує подальших наукових досліджень.

Внесок авторів: Олександра Симонова – програмне забезпечення, валідація даних, написання (оригінальна чернетка); Дарина Кравчук – формальний аналіз, перегляд і редагування.

Список використаних джерел

Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 17.06.2020 року у справі № 826/11415/16. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977368> (дата звернення: 30.01.2025).

Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 04.08.2021 року у справі № 910/10900/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123149>

Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 15.06.2022 року у справі № 905/671/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987465>

Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 20.07.2022 року у справі № 910/4210/20. <https://verdictum.ligazakon.net/document/105612017>

Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 30.06.2021 року у справі № 916/1914/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98391286>

Рішення Господарського суду Запорізької області від 27.08.2024 року у справі № 908/1955/22(908/1654/24). <https://verdictum.ligazakon.net/document/121272357>

Alter Ego Doctrine. (2016.09.13). *Northwest Registered Agent*. <https://www.northwestregisteredagent.com/maintain-a-business/alter-ego-doctrine>

European Court of Human Rights. Case LISEYTSEVA AND MASLOV V. RUSSIA 09.10.2014. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146774>

European Court of Human Rights. Case ALIŠIĆ AND OTHERS V. BOSNIA AND HERZEGOVYNA, CROATIA, SERBIA, SLOVENIA AND THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA 17.10.2011. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-373>

References

Alter Ego Doctrine. (2016.09.13). *Northwest Registered Agent*. <https://www.northwestregisteredagent.com/maintain-a-business/alter-ego-doctrine>

Decision of the Administrative Court of Cassation of the Supreme Court of 17.06.2020 in case No. 826/11415/16 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977368>

Decision of the Economic Court of Zaporizhzhia Region of 27.08.2024 in case No. 908/1955/22 (908/1654/24) [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/121272357>

European Court of Human Rights. Case ALIŠIĆ AND OTHERS V. BOSNIA AND HERZEGOVYNA, CROATIA, SERBIA, SLOVENIA AND THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA 17.10.2011. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-373>

European Court of Human Rights. Case LISEYTSEVA AND MASLOV V. RUSSIA 09.10.2014. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146774>

Resolution of the Economic Court of Cassation of the Supreme Court of 30.06.2021 in case No. 916/1914/20 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98391286>

Resolution of the Economic Court of Cassation of the Supreme Court of 04.08.2021 in case No. 910/10900/19 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123149>

Resolution of the Economic Court of Cassation of the Supreme Court of 15.06.2022 in case No. 905/671/19 [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987465>

Resolution of the Economic Court of Cassation of the Supreme Court of 20.07.2022 in case No. 910/4210/20 [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/105612017>

Отримано редакцією журналу / Received: 13.03.25

Прорецензовано / Revised: 31.03.25

Схвалено до друку / Accepted: 29.04.25

Daryna KRAVCHUK, PhD (Law), Assist.

ORCID ID: 0000-0003-4475-7198

e-mail: darynakravchuk@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Oleksandra SYMONOVA, Student.

ORCID ID: 0009-0009-9712-1012

e-mail: aleksandrasimonova327@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF ALTER EGO IN CASES OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

Background. The study is based on the need to resolve complex legal issues related to the application of the alter ego principle in cases of compensation for damage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The relevance of such an analysis is determined by the need to highlight the alter ego principle for its effective and proper application by national and international courts in cases of recovery of damages from Russia in wartime. The purpose of this study is to emphasize the current approaches to understanding the concept of the alter ego principle, and to formulate a proper alter ego test to prove the validity of its application in cases of recovery of damages from the Russian Federation due to military actions on the territory of Ukraine.

Methods. The article is based on national and international case law and legal doctrine, using a comparative legal approach, formal and logical methods, as well as methods of analysis, deduction and generalization.

Results. The author investigates the problems of applying the "alter ego" principle by analyzing national and international case law, by analyzing the proper application of the criteria for conducting the alter ego test in cases of compensation for damage under martial law as a result of armed aggression, hostilities, and terrorist acts committed by the Russian Federation.

Conclusions. The author examines the main problematic aspects of applying the "alter ego" principle to hold the aggressor state liable through its state-owned enterprises, banks and other legal entities that are actually controlled or financed by the Russian Federation. The author emphasizes the need to prove the legal connection between such entities and the aggressor State to substantiate their liability for damage caused by armed aggression. The author analyzes the problems of proving the existence of a civil offense, including the causal link between the actions of entities acting as the "alter ego" of the aggressor State and the damage caused. Approaches to the collection and evaluation of evidence necessary to substantiate the liability of such entities, including the use of international standards of evidence and case law of national and international courts, are identified. Taking into account the latest changes in Ukrainian legislation and international practice, the author formulates practical recommendations for the effective application of the "alter ego" principle in cases of compensation for damage caused by the armed aggression of the Russian Federation.

Keywords: alter ego principle, compensation for damage, alter ego test.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.